

ФРАЗЕОЛОГІЯ В ПІДРУЧНИКАХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ: КІЛЬКІСНІ, ЯКІСНІ ТА ДИДАКТИЧНІ ПАРАМЕТРИ

Галина Кузь

Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

Анотація. У статті проаналізовано представлену в сучасних підручниках з української мови як іноземної фразеологію з погляду кількісного та якісного, а також з огляду на дидактичні прийоми семантизації та засвоєння. Об'єктом аналізу є універсальні та типові підручники для польськомовних слухачів, адресовані початківцям, студентам, що вивчають українську мову на базовому (B1–B2) та високому (C1) рівнях. Автор звертає увагу на необхідність комплексного застосування критеріїв відбору фразеології для використання у навчальному процесі, розробки системи вправ, спрямованих на формування навичок сприйняття, розуміння та використання фразеологізмів у мовленні. Комплекс критеріїв відбору фразеології, запропонованих автором, може бути застосованим для формування фразеологічних мінімумів для різних рівнів вивчення мови та лягти в основу навчальних фразеологічних словників різного типу.

Ключові слова: українська мова як іноземна, лінгводидактика, фразеологія, фразеологічний мінімум

Одним з актуальних завдань сучасної лінгводидактики української мови як іноземної (УМІ) є формування (поряд з уже наявними лексичними, граматичними, комунікативними) фразеологічних мінімумів як вичерпних переліків фразеологічних та пареміологічних одиниць, рекомендованих для засвоєння на різних етапах її вивчення.

Включення фразеології в лінгводидактичний процес теоретично обґрунтоване у сучасних методичних концепціях, однак практичний аспект цієї проблеми мало досліджений у методиці викладання УМІ. В українській лінгводидактиці проблемам залучення фразеології до процесу навчання і вивчення УМІ присвячено поодинокі статті. Зокрема, принципи добору фразеології для вивчення чужоземцями розглядалися у публікаціях Г. Кузь, Л. Ніколайчук, Н. Ядловської; можливості використання різних тематичних груп фразеології у дидактичному процесі досліджували О. Антонів, Г. Наконечна, Ю. Сагата; методичні прийоми залучення і семантизації фразеологізмів описані у статтях Г. Кузь, Т. Лагути. Робота над визначенням оптимального набору фразеологічних одиниць з дидактичною метою

триває в кількох напрямках: теоретичному – пов'язаному з узагальненням світових практик, виокремленням критеріїв добору фразеологічних одиниць, опрацюванням методик відбору; та практичному – який втілюється в практиці викладання УМІ та результатах цієї практики у формі підручників, методичних посібників, словників та ін.

Метою нашого дослідження є аналіз сучасних підручників для польських студентів з УМІ на предмет наявності в них фразеології, з погляду якісного, кількісного та дидактичного її опрацювання. Підставою для аналізу застосування принципів відбору фразеологічних одиниць (ФО) для підручників є перелік цих критеріїв, запропонований нами у статті «До проблеми формування фразеологічного мінімуму»: лінгвокраїнознавча та комунікативна цінність, доступність, нормативність, пов'язаність із граматичним і лексичним мінімумами, можливість витлумачити фразеологічну одиницю стисло і знайомими словами, прозора внутрішня форма, наявність відповідника в рідній мові/екзотичність, орієнтація на сучасну дійсність [Кузь 2013, 129].

Об'єктом нашого аналізу стали підручники універсальні та типові, призначені для польськомовної аудиторії: «Крок 1» та «Крок 2» (Львів 2011, 2014), «Мандрівка Україною» (Львів 2012), «Українська мова для іноземців: модульний курс» (Київ 2012), «Мій Львів» (Львів 2013), «Україна – Польща. Dialog kultur» (Варшава 2014), «Język ukraiński dla początkujących» (Краків 2012), «Język ukraiński dla średniozaawansowanych» (Краків 2013) „Z ukraińskim na Ty” (Варшава 2013–2014).

Перелічені підручники адресовані різним аудиторіям з погляду етапів вивчення мови: два з них – це підручники для початківців А1–А2 («Крок 1», «Język ukraiński dla początkujących»), один («Україна – Польща. Dialog kultur») – для високого рівня С1; всі інші адресовані студентам, що вивчають українську мову на базовому рівні В1–В2. Це ранжування є важливим для об'єктивної оцінки використання фразеологізмів у підручниках, адже в методиці викладання іноземних мов підтримку знаходить думка про обмежене використання фразеології на початкових етапах і вкрай необхідне її застосування на наступних. «На початковому етапі засвоєння польської мови чужоземцями не рекомендується впроваджувати фразеологічні одиниці як такі, що, на думку дослідників, є занадто складними з погляду семантичного, граматичного, а іноді й синтаксичного (не кажучи вже про лексичні труднощі) [...]. Незаперечною, однак, є засада навчання фразеології на рівні базовому – тут необхідним є впровадження фразеологізмів до лексичних запасів чужоземців, оскільки без їх засвоєння неможливе опанування комунікативних компетенцій кожної чужої мови» [Papięż 2009, 189].

Отже, в підручниках для початківців, що стали об'єктом нашої уваги, фразеологія представлена різною мірою. У сучасному універсальному підручнику «Крок 1», що призначений для початкового етапу вивчення УМІ (А1–А2), окрім етикетних формул на зразок *Добрый день! До*

зустрічі! До завтра! [К1, 12], фіксуємо використання ще 5 фразеологічних одиниць (ФО) (*брати до серця* [К1, 71], *взяти себе в руки* [К1, 71], *махнути рукою* [К1, 71], *Око за око, зуб за зуб* [К1, 73], *Якби знав, де впадеш, то соломи підстелив би* [К1, 66].

Інший підхід спостерігаємо в концепції підручника Б. Зінкевич-Томанек та О. Баранівської «*Język ukraiński dla początkujących*». Тут налічуємо 63 ФО, більша частина яких – це прислів'я та приказки, дібрані за тематичним з погляду змісту та компонентів принципом (наприклад, *Людей питай, а свій розум май* [УМП, 315]; *Знання – сонце, книга – віконце* [УМП, 304]. Такий вибір, очевидно, пов'язаний із особливістю прислів'їв, значення яких напряму впливає із значень компонентів, що спрощує розуміння їх початківцями. Подібний матеріал призначено для ознайомлення, жодних вправ із ним автори не пропонують.

З підручників для базового рівня (B1–B2) найчисленніше фразеологія представлена в модульному курсі «Українська мова для іноземців» (114 ФО) та у варшавському виданні „*Z ukraińskim na Ty*”, (частина 1–69; частина 2–18 ФО), та в краківському «*Język ukraiński dla średniozaawansowanych*» (107 ФО). Укладачі підручників універсального призначення «Мандрівка Україною» (6 ФО), «Мій Львів» (2 ФО), як свідчить статистика, проігнорували фразеологію як необхідний елемент лексичних та комунікативних навичок.

Зупинимось детальніше на дидактичному представленні фразеології у підручниках «Українська мова для іноземців: модульний курс», „*Z ukraińskim na Ty*” та «*Język ukraiński dla średniozaawansowanych*» (інші підручники під цим кутом зору не розглядатимемо, оскільки фразеологія в них представлена несистемно).

Модульний курс української мови для іноземців пропонує фразеологію для засвоєння у 10 із 12 модулів, з яких складається підручник. Підбір прислів'їв та приказок (а тут представлені переважно саме фразеологічні вирази) здійснений, очевидно за тематичним принципом – як з погляду значення, так з огляду на лексику, що входить до складу стійких мовних одиниць. Не подано фразеологізмів тільки до двох модулів, присвячених темам «Місто. Вуличний рух. Транспорт» та «Подорож. Екскурсія». При нагоді зазначимо, що і до цих двох тем при бажанні можна подати ілюстративний матеріал у формі приказок (напр., *Краще погана дорога, ніж поганий супутник; Язик до Києва доведе; Хто питає, той не блудить; серед трьох сосен заблудився; тернистий шлях; зійти з дороги; на ходу; переходити дорогу* та ін.).

Спосіб представлення фразеологічних одиниць в аналізованому підручнику переважно пасивний: більшість завдань сформульовані «Запам'ятайте! Українці кажуть». Треба відзначити, однак, що прогрес вправ і завдань з фразеології у підручнику має місце і здійснюється у напрямі від репродуктивного до репродуктивно-продуктивного вжитку. Так, в багатьох модулях

(1, 2, 5, 6, 7, 9, 10) знаходимо вправу із завданням доповнити першу частину прислів'я шляхом вибору із трьох поданих варіантів. Лише в одному тематичному блоці є завдання з семантизації фразеологізмів на зразок: «Вкажіть значення стійких словосполучень» з вибором з трьох запро-понованих варіантів. Впадає в око, однак, брак завдань продуктивного характеру.

Дві частини підручника „Z ukraińskim na Ty” разом пропонують для засвоєння польськомовним студентам, як уже зазначалося, 87 фразеологізмів. Деякі з них фігурують у словничках, доданих до текстів (напр., *скрутити в баранячий ріг* [НТ1, 14]; *прикусити язик* [НТ1, 111]; *урвався терпець* [НТ2, 80]), інші представлені системою вправ, щоправда, зосереджені вони в окремих заняттях, з яких складаються підручники.

У частині першій фразеологія зосереджена в 3-му, 9-му та 10-му заняттях. Завдання мають репродуктивно-продуктивний характер: «Доберіть слова і словосполучення так, щоб утворилися фразеологізми. Перевірте їх значення у фразеологічному словнику. Доберіть польські відповідники» [НТ1, 56]; «За допомогою словника фразеологізмів української мови поясніть значення українських зворотів. Доберіть польські відповідники» [НТ1, 152]; «З'єднайте фразеологізм із його значенням» [НТ1, 155], а подекуди продуктивний: «Перекладіть фразеологізми українською мовою. З українськими фразеологічними зворотами складіть речення» [НТ1, 166]; «В українські прислів'я вставте відповідні за змістом слова у потрібній формі. До 5–6 прислів'їв доберіть польські еквіваленти» [НТ1, 168]. Жанровий склад представленої в першій частині фразеології вигідно відрізняє цю методичну працю від попередньо згадуваних. Автори відійшли від принципу представлення виключно ендегенних, зрозумілих буквально прислів'їв і включили в матеріал для вивчення також фразеологізми у вузькому значенні: фразеологічні зрощення (напр., *накивати п'ятами* [НТ1, 56], *пекти раків* [НТ1, 56]), фразеологічні єдності (напр., *лебедина пісня* [НТ1, 56], *давати гарбуза* [НТ1, 152]) та фразеологічні сполучення (напр., *терпець урвався* [НТ2, 80]).

Цілоком для пасивного сприйняття призначені прислів'я і приказки у виданні «Język ukraiński dla średniozaawansowanych»: їх подано в рубриці «Прислів'я» без жодних уточнень щодо роботи з ними. Паремії дібрано за тематичним принципом, як і в попередньому підручнику цих авторів для початківців. Лише в одному випадку завдання сформульоване: «Перепишіть, вставляючи пропущені літери» [УМС, 29].

У другій частині підручника „Z ukraińskim na Ty” у вигляді вправи фразеологія представлена тільки в 9-му занятті. Тут подано вправу із завданням поєднати подані у двох колонках слова і словосполучення так, щоб утворилися фразеологізми [НТ2, 155]. Тематичний критерій у вправах, представлених в обох частинах підручника, не простежується.

У призначеному для рівня С1 підручнику «Україна – Польща: діалог культур» ми зафіксували 19 фразеологізмів. Лише в одному випадку [ДК, 154] маємо справу із окремим завданням «З'ясуйте значення фразеологізмів», причому поряд подані по одному варіанту відповіді до кожної ФО, з яких треба вибрати відповідний. Акцентую увагу на цьому, бо маємо справу з підручником для автономного рівня, отже, формулювання завдання не відповідає вимогам до цього рівня. Інші фразеологізми, серед яких і народні порівняння (напр., *красива як свиня в дощ* [ДК, 157], *дурна як вівця* [ДК, 157]), і новітні стійкі вирази (напр., *любі друзі* [ДК, 12], *жовта преса* [ДК, 10]), навіть жаргонні (напр., *бути «в курсі»* [ДК, 125]) використовуються в текстах модулів принагідно, паралельно з лексичними синонімами.

Аналіз підручників на предмет представлення в них фразеологічного матеріалу підтвердив тезу про брак комплексного застосування критеріїв відбору фразеологізмів для навчання УМІ: до цього часу основним принципом відбору фразеологічного інвентарю є інтуїція авторів підручників. Найчастіше укладачі використовують тематичний принцип: ілюструють прислів'ями та приказками відповідний лексичний блок. У застосуванні критеріїв доступності, прозорості внутрішньої форми автори підручників йдуть найпростішим шляхом, добираючи ендегенні фразеологізми, тобто фразеологічні вирази. Проаналізована нами фразеологія має, з деякими одиничними винятками, нормативний характер. Що ж до актуальності представлених у підручниках ФО, то робити такі висновки можна тільки на базі частотних досліджень, які на сьогодні є значно утрудненими відсутністю об'ємного за кількістю і, що дуже важливо, доступного для науковців електронного фонду різностильових текстів української мови.

Не у всіх підручниках для поляків запропоновано окремі вправи для засвоєння фразеології. З проведеного аналізу випливає давно назріла потреба укладання двомовного перекладного українсько-польського фразеологічного словника хоча б у навчальному форматі. Для формування матеріалів такого словника, на наш погляд, варто використати методичні напрацювання, які стосуються критеріїв відбору ФО для їх вивчення на заняттях з УМІ.

ЛІТЕРАТУРА

- Антонів О., 2004. Стійкі народні порівняння на позначення зовнішності людини: лінгвоукраїнознавчий аспект. В: Вісник Львів. ун-ту. Серія філологічна. Вип. 34.
- Кузь Г., 2013. До проблеми формування фразеологічного мінімуму. В: Теорія і практика викладання української мови як іноземної. Львів, 122–129.
- Кузь Г., 2009. Фразеологія у формуванні мовної компетенції студентів у процесі викладання української мови як іноземної. В: Теорія і практика викладання української мови як іноземної. Львів, 172–179.

- Лагута Т., 2008. Фразеологізми як аспект вивчення лексики української мови іноземними студентами. Режим доступу: <http://www-center.univer.kharkov.ua/vestnik/full/23.pdf>
- Наконечна Г., 2007. Дидактичні особливості фразеологічних богословізмів у вивченні української мови як іноземної. В: Теорія і практика викладання української мови як іноземної. Львів, 119–121.
- Сагата Ю., 2009. Анімалістична фразеологія у вивченні мови як іноземної. В: Теорія і практика викладання української мови як іноземної. Львів, 157–171.
- Ядловська Н., 2007. Фразеологічний матеріал української мови в чужомовній аудиторії. В: Теорія і практика викладання української мови як іноземної. Львів, 122–125.
- Papież A., 2009. Frazzeologia w nauczaniu języka polskiego jako obcego. W: Nowa generacja w glottodydaktyce polonistycznej. Kraków, 185–224.

Джерела

- ДК** – Антонів О., Романюк С., Синчак О., 2014. Україна – Польща. Dialog kultur: Podręcznik do nauki języka ukraińskiego. Warszawa.
- К1** – Палінська О., 2011. Крок – 1 (рівень А1–А2). Українська мова як іноземна: книга для студента. Львів.
- К2** – Палінська О., 2014. Крок – 2 (рівень В1). Українська мова як іноземна: книга для студента. Львів.
- МК** – Антонів О., Паучок Л., 2012. Українська мова для іноземців: модульний курс. Київ.
- МЛ** – Мій Львів. Навчальний посібник з української мови як іноземної (рівень В2). Львів 2013.
- МУ** – Мандрівка Україною: навчальний посібник з української мови як іноземної (рівень В2). Львів 2012.
- НТ1** – Z ukraińskim na ty. Podręcznik do nauki języka ukraińskiego. Poziom średniozaawansowany, część 1. Warszawa 2013.
- НТ2** – Z ukraińskim na ty. Podręcznik do nauki języka ukraińskiego. Poziom średniozaawansowany, cz. 2. Warszawa 2014.
- УМП** – Zinkiewicz-Tomanek B., Baraniwska O., 2012. Język ukraiński dla początkujących. Kraków.
- УМС** – Zinkiewicz-Tomanek B., Baraniwska O., 2013. Język ukraiński dla średniozaawansowanych. Kraków.

PHRASEOLOGY IN TEXTBOOKS IN UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE: QUANTITATIVE, QUALITATIVE, AND DIDACTIC PARAMETERS

Summary. The article provides an analysis of modern textbooks in Ukrainian as a foreign language from the point of view of quantitative and qualitative approach, and in respect to didactic approaches to semantization and acquisition. The object of the analysis are the universal and typical textbooks for Polish learners, directed to beginners, students who study Ukrainian on a basic (B1–B2), and high (C1) levels. The author pays attention on the necessity to apply the criteria of phraseological selection. The author pays specific attention to integral application of the selection criteria for phraseology to apply in a teaching processes, developing a system of exercises designed to form skills of perception, understanding and use of phraseological units in speech. A range of criteria for phraseological units selection, proposed by the author, may be applied to form phraseological minimums for different levels of language study and be the basis for phraseological learner dictionaries of different types.

Key words: Ukrainian as a foreign language, linguodidactics, phraseology, phraseological minimum